

Lokal Historisk Forening for Follase Egnen

Efterår 2020

Anskuelsesbillede med titlen "I skoven", malet af H. A. Brendekilde ca. 1900. Det var 1 ud af 10 billeder, der skulle anskueliggøre tidens Danmark.

Parti fra Grøntved Overdrev. Udateret postkort.

Hvor ingen hegner, kun torne gro¹

Sidst i 1600-tallet var kun 4% af Danmarks samlede areal skovdækket. I 1989 besluttede Folketinget, at der inden for 75 år skulle nås en fordobling af skovarealet til 25%. I skrivende stund er der skov på 14,6% af Mor Danmarks areal.¹

Gennem tiderne har grænsen mellem overdrev og skov været flydende. Skoven var alminding². Her kunne kvæg græsse frit, og

svin blev sat på olden. Man fældede, hvad man havde brug for til brændsel og tømmer til hus- og skibsbyggeri, og træer blev stynet til kvægfoder og til gærdsel³.

Måltret skovplantning var der ikke tale om. Man gjorde bare mere indhug i skoven.

Men brug af skov og overdrev var underkastet visse regler. I Middelalderens landskabslove⁴, der har rod i en langt ældre samfundsorden, bruges udtrykket 'anden mands indhegnede skov' (*annars*

¹ Grundtvig: I gamle dage, det var en gang...

² Alminding: areal, der var fælles for en eller flere landsbyer.

³ Gærdsel: gærde, hegn.

⁴ Jydske Lov, Sjællandske Lov og Skånske Lov.

manns hægnatha scog), som skal respekteres i lighed med anden mands agre eller sæd. Ordet indhegning er det afgørende. I anden mands indhegnede skov måtte man ikke sætte svin på olden, drive sit kvæg på græs og navnlig ikke fælde træer uden ejerens tilladelse. Af svampe, bær og frugt, inklusive agern og bog måtte man ikke tage mere end man kunne bære i sin hat eller handske! Overtrædelse medførte en bod. Nutidens adgangsregler for såvel private skove som alminding (statsskovene) har rod i fortiden.

Tølløse egnens skove og overdrev

På de ældste landkort fra 1660'erne

vises kun mindre skove på Tølløse egnen. *Nederskoven*, *Fledskoven* og *Nyrup Skov*, *Ordrup Skov*, *Sønderskov* og *Møllerskov* er indtegnet og mod vest *Syvendeskov*. Også de store moser, *Tyssinget*⁵ og *Åmosen* er markeret.

Det store antal eksisterende og sløjfede oldtidsgrave og gravhøje vidner om, at Merløse herred var opdyrket i oldtiden. Flere bevarede oldtidsgrave og gravhøje har oprindeligt ligget på åben mark, men gemmer sig nu i skovene. På de store overdrev var der ofte kun

⁵ Tyssinget – det gamle navn. Måske oprindeligt Tyssingetved.

Stendysse i Brorfelde Skov. Foto: Marina Wijngaard, 2018.

tjørn tilbage. *Tjørnede* = *Thyrnet-hweth* (rydningen i tjørnekraattet) var en udflytterlandsby på *Grøntved Overdrev*. Mark- og landskabsnavne som *Stestrup Old*, *Allindelille Old* og *Skee Old* henviser til en tid med udmarker, der henlå til fælles græsning⁶. Den nærliggende forklaring på *Brændholt* (*1552 Brendholt*) ved Ugerløse er, at man har foretaget den nødvendige nedbrænding af skoven for at kunne opdyrke jorden på stedet.

Selve navnet *Fledskov* viser tilbage til det gamle udtryk 'at eje i fled', dvs. i fællesskab. Fledskoven, Ny-rup skov og Syvendeskov hørte under Ellinge, det senere Løvenborg, og der er belæg for, at disse skove blev brugt til skovgræsning⁷.

Ejerskab til skovens træer

I Middelalderen samlede hovedgårdene deres marker på få store arealer, de såkaldte *enemærker*⁸. Nye hovedgårde⁹ opstod ved at nedlægge et par gårde eller en

hel landsby og samle jorden under ét. De stod udenfor landsbyfællesskabet og var fritaget for at betale landgilde og tiende. Der opstod en særlig ejendomsret til træerne i den fælles skov. Det blev retsreglen, at overskoven, store eg, bøg, lind, ær og ask, tilhørte hovedgården. Fæstebønderne måtte kun fælde gærdselstræ i underskoven og brugstømmer af ikke-oldenbærende træer, og kun de træer, de havde fået udvist. '*Udvist Fledskov 34 ege til gavntømmer, ventes 60 stk. 4 alen stolper, 300 3½ alen og 42 løsholter*'¹⁰.

Det gik på tværs af bøndernes gamle rettigheder og gav flere steder anledning til 'skovtyveri', som det blev svært at skride ind overfor. En særlig fremgangsmåde var 'at aase' træerne, dvs. at man afklædte kronen og lod den nederste grenkrans, *skægget*, være tilbage. Derved tilslørede man skamhugsten. Træerne fik en forkrøblet vækst og mistede deres værdi som skibs- og bygningstømmer.

Opsyn med skoven

Hovedgårdene ansatte skovfogeder, som skulle føre opsyn med skovhugsten. Som vederlag fik de en bolig med jordtilliggende frit for landgilde og hoveri. I begyndelsen af 1700-tallet er der dokumenteret

⁶ Old-gammeldansk oll: udmark eller slette.

⁷ Løvenskjolds dagbog: 8. maj ...sat kvierne og køerne på græs i Syvendeskov...

⁸ Jord, der tilhører én enkelt ejer og er afgrænset fra de øvrige jordområder.

⁹ Oprettelse af ny hovedgård krævede kongens tilladelse. Eks. Bonderup, Mørløsegård og Eriksholm.

¹⁰ Løvenskjolds dagbog: forår 1794.

◀ Skovfogedhuset i Nederskoven, Dyrehavevej 39, inden det blev renoveret 1991-92. Foto: Anker Hansen.

▼ Skovfogedhuset "Skovlyst" i Fledskov. Ukendt maler, udateret.

et skovfogedhus i udkanten af *Nederskoven*. Kirkebogen oplyser, at Niels Michelsen, skovfoged, dør i *Nederskovhuset* i 1737. Derefter har der boet en næsten ubrudt række af skovfogeder på stedet. *Fledskovens* skovfogedhus var en ussel rønne, da Niels Rolsted (1760-1847) overtog det i 1798. I år 1800 byggede han et nyt 6 fags stuehus, som senere blev udvidet. I 1817 fik det navnet Skovlyst. Rolsted beskriver i sine memoarer sit arbejde som skovfoged. I 1801-02 blev Nyrup Skov indhegnet. Hegnslinjen blev tilplantet med el, ask og hassel. Han samlede frø fra granerne på *Grøftebak-*

ken. De blev tørret i hængemåtter over kakkelovnen. Der blev i hans tid plantet 50.000 grantræer i *Syvendeskoven*. I 1816 blev han udnævnt til skovrider, hvad der var lidt usædvanligt, da han ikke havde en egentlig forstuddannelse¹¹. En egentlig uddannelse til skovfoged blev først iværksat i anden halvdel af 1700-tallet.

Beretningen om skoven i lokalhistorien fortsætter i næste nummer.

¹¹ Richard Roldsted (2015): Roldsted Slægten: En fortælling om livet blandt adel, bønder og andet godtfolk.

Skovfogeden i Mølleskoven

Hans Pedersen, skovfoged i Mølleskoven, blev født den 30. oktober 1907, og han nåede den høje alder af 97 år. Næsten til det sidste boede han i den gamle skovfogedbolig, Skovvænget 27. Han blev ansat, da han var 30 år gammel, og det blev en stilling for livet. Andre skove kom til i tidens løb, men Mølleskoven var hans skov. For ham var den en skov helt for sig selv og han var især stolt af de smukke nobilisgraner, som skoven kunne frembringe.

Nedenstående er uddrag af et interview ved Vivi og Erik Lausen i anledning af Hans Pedersens 95-års fødselsdag i 2002.

En skovfogeds søn

Hans Pedersen voksede op på Viborg egnen. Hans far havde været med til at opdyrke hedeskoven. Med et firspand foran den store dobbeltplow blev allaget brudt op, så der kunne plantes. Det endte så med, at faren fik pladsen som skovfoged for Skrikes Plantage.¹² Til skovfogedboligen hørte et landbrug med heste, 3-4 køer, får, grise og hunde, som skulle bruges til jagt. Der voksede han

op som den yngste af fem søskende og eneste dreng. Hans forældre havde lært hinanden at kende, da de begge to tjente på Thorupgård, som ejedes af krigsminister Klaus Berntsen (1844-1927). Det var en stor gård med hen ved 40 mennesker. Faren begyndte som yngste kusk og endte som forkarl. Hans mor var gårdens mejerske. Dvs. at begge forældre havde betroede stillinger på gården.

Selv fortalte han i et interview om sin barndom:

'Det jeg husker fra min spæde barndom, var hvad min mor har fortalt mig. Da jeg var tre år, var jeg med til at grave kartofler op til hende med en greb, men jeg kunne ikke få dem op alle sammen. Så havde hun sådan en kratte, hun samlede dem op med, og så har hun fortalt mig, at en dag var jeg væk. De ledte og de ledte, og så nede bag haven på diget i solen, der lå jeg og sov sammen med gravhunden.

Vi var jo altid oppe kl. 6 om morgenen. Der var en halv kilometer ud til landevejen, og der skulle mælken jo ud. Det var lange arbejdsdage, 10-12 timer, men der blev altid holdt middagshvil, og i den tid ville min far have ro, der ville han sove i fred. Så var der en sommerdag, og vi børn gik udenfor. Jeg

¹² Plantagen blev tilplantet i 1873-1894. Julius Skrike var overauditor i marinen.

har vel været 7-8 år. Haven lå i solen, og så kom hugormene inde fra skoven og ville sole sig. Ikke mindre end seks gange måtte min far komme ud for at slå dem ihjel, for vi var bange for dem. Så han fik ikke så meget søvn den dag.'

'Jeg var med til alt arbejde. Dengang tog man roer op med håndkraft og huggede dem af med resterne af en le. Roerne smed vi i en dyng og toppene i en anden. De blev kørt hjem til kærne, og roerne blev kørt i kule og lagt sammen. Så blev de dækket med tang, som vi hentede nede ved Limfjorden.'

Hans Pedersen, senere skovfoged i Mølleskoven, som ung. Datering: ca. 1924.

'Da jeg var 12 år, fik jeg en økse – en mindre økse med et kort skaft, og så kom jeg med i skoven, var med til at fælde træer og bære tømmer ud. Vi bar det ud på skuldrene, og det var jo ikke godt for en ung ryg som min, så jeg havde tit ondt i ryggen. Det blev der ikke taget hensyn til, man arbejdede bare videre, indtil det gik væk. Da jeg var 14 år, blev jeg ansat som skovarbejder hos min far. Da jeg var 18 år, kunne jeg følge skovarbejderne, og da jeg var 20, da kunne jeg køre fra dem!

Jeg lærte tidligt at bruge en le. Uden videre blev jeg sat til at arbejde med den en hel dag. Det kan nok være, at jeg var øm i ryggen. Som tolvårig lærte jeg også at skyde, og jeg fik at vide af min far, at når du skyder en hare, der kommer imod dig, skal du holde på tæerne. Når den løber fra dig, skal du holde på ørene, og når den løber sidelæns, så skal du holde længden foran. Jeg skød mine 3 harer og mine første 3 ræve, og det var jeg meget stolt af. Jagt har været min store hobby hele mit liv. Jeg var med til at stifte Ringstedes Nordlige Jagtforening i 1960.'

Uddannelse - 46 øre i timen...

'Så fandt man på, at jeg skulle udlæres som skovfoged. Jeg fulgte et kursus for vordende skovfogeder på Asmind Kloster Landbrugsskole. Derefter skulle jeg ud som elev i forskellige skovdistrikter. Jeg

Hans Pedersen, mens han var under uddannelse i Vallø Skovdistrikt, her ved Lellinge. Datering: 1930.

kom til Vallø skovdistrikt, sammen med en kammerat, og der skulle jeg være i to år. Vi fik 46 øre i timen.

Vi blev indlogeret hos en familie, og der skulle vi betale 82 kr. om måneden for kost og logi. Det kunne vor timeløn ikke dække. Skovarbejderne fik 66 øre i timen.

Vi prøvede alt hvad der havde med skovbrug at gøre. Men vi fik ikke lov at gå på jagt.'

Fem øres dans!

Hans Pedersen mødte sin kone, Sonja, under et ophold i Køben-

havn, da han var på motor- og sa-vebrugskursus på Teknologisk Institut. Hendes far var en ungdomskammerat til hans forældre og havde også tjent på Thorupgaard. De gik på Bakken: 'Vi dansede 5 øres dans ude på Dyrehavsbakken!'¹³

I 1933 kom han ind som soldat ved Livgarden, og han har givet en beskrivelse af vagttjenesten hos Christian X:

'Vi skulle melde os ovre i palæet. Så skulle vi sidde henne i et hjørne, der var en sofa, og der måtte vi lægge hue og sabel og sætte os ned. Når klokken var 9, kom kongen ud og stod foran et spejl, der hvor vi stod i fuld figur. Han knap-

Hans Pedersen på strøgtur. Datering: 1936.

¹³ Det foregik på Valhalla, hvor de dansende betalte musikerne en 5 øre, senere en 10 øre for en svingom.

pede sin frakke og mønstrede os. Ved den mindste fejl, hvis der var en knap eller noget, blev det påtalt. Når klokken var 3, kom han og sagde: *'Vil De og Deres kammerat hente vejrmeldingen nede på Meteorologisk Institut?'*

Når vi så afleverede den, så sagde han: *'Vil De sige til Deres kammerat, at De og han er aftrådt til i morgen tidlig kl. 9?'*

Efter tjenesten kom han som aspirant til Frederiksværk og derefter Tisvilde Hegn. Efter 4 år blev han og Sonja forlovet og fik ring på. Men inden de blev gift, gik der endnu to år med videreuddannelse i Jylland ved Hedeselskabet. Det var de store hedearealer, hvor man plantede 60 tønder land ad gangen. Egnens beboere

var med til at plante, og der var godt 100 mennesker, som arbejdede under aspiranternes ledelse. De blev skrevet op ved ankomst om morgenen, og om aftenen, når de gik hjem. En brugte spade, og to plantede i jorden, der var forberedt med reolplov.¹⁴ Det gik stærkt - *'Det var nogle gode år!'*

Efteråret 1937 var han færdiguddannet som skovfogedaspirant og kunne søge en stilling. Den første vinter var han ansat i det man kaldte nødhjælpsarbejde, som var beskæftigelsesarbejde for de mange ledige i trediverne. Han var leder for en halv snes mand, som

¹⁴ Reolplov: dybdeplov - den ideelle plov til forberedelse af jorden i mose og hede.

Plantehold i Gludsted Plantage i Midtjylland. Hans Pedersen står bagtil som nr. 3 fra v. Datering: 1937.

med 3-4 lastbiler og 1 hestespand anlagde vej i en skov. Foråret 1938 søgte han stillingen som skovfoged i Mølleskoven, og blev antaget ud af 54 ansøgere!

Skovfogedens egne ord:

'Der var et farligt rod. Ham, der rejste, havde puttet pengene i sin egen lomme, og når man overtager sådan en stilling, skal man overtage en beholdning, hvad der er tilbage. Og der skulle jeg så ud og gå hele skoven igennem fra ende til anden, og se om der var det, der skulle være. Blandt andet fandt jeg en kævle¹⁵, jeg tror den

havde nr. 53. Den var på 3,5 m³, og der var betalt skovningspris for den, men også penge for at slæbe den inde fra skoven til fast vej. Men den lå der stadigvæk, og der var betalt penge for at køre den fra Mølleskov til Jystrup savværk. Sådan var der mange ting. Jeg overtog jorden derude, 6 tdr. land, som var delt i 6 skifter. Det var under Universitetets Fredskov, og det skulle jeg forpagte, og det skulle drives gammeldags med roer, græs, byg og havre. Der var også nogle svinekort,¹⁶ og en hønse-

¹⁵ En hel løvtræsstamme op til kronen.

¹⁶ En ordning fra 1933 til 1940, der gav indehaveren ret til levering af et slagtersvin – som led i regulering af offentlige svineslagtninger.

Brøndvejen i Mølleskoven ved St. Merløse aug. 1993.

gård, og lidt andet, som ikke var noget værd.'

Der var mange gravsten på marken!

'Da vi besigtigede marken, var der en, der gik og pløjede. Skovfogeden sagde, at han havde betalt ham, og så skulle jeg betale ham for den pløjning. Det gjorde jeg, men dagen efter viste det sig, at manden ikke havde fået sine penge, og han ville gerne vide, hvem han pløjede for. Så vi var begge to blevet snydt.

Men det var forår, og jorden skulle tilsås, så spurgte jeg ham om han ville pløje færdig, og så marken til. 'Hvor mange penge skal du have for det nu?' 'Jeg skal ikke have nogen,' svarede han. 'Du er lige blevet snydt for 25 kr.' Han dyrkede jorden for mig, og jeg høstede 30 td. korn. Da jeg sluttede af, høstede jeg 3-400 td. korn om året, men da havde jeg drænet og dybdepløjet. Jorden var fra starten fyldt med tidsler og sten. Der var mange gravstene deri!'

(*Gravsten?*) 'Ja. Der var mange sten, der egnede sig til gravsten. Jeg fandt både gravsten til mig og min kone, og den har jeg endnu.'

Gårdens drift

Efter et besøg på dyrskuet i Fælledparken anskaffede Hans Pedersen sig en fin kvie efter en præmieret tyr ved navn Højager Nak-

ke.¹⁷ Koen gav en hel spand mælk, 50 pund om dagen, og der var meget fløde på.

'Så jeg tog ned til mejeribestyrelsen for at få målt, hvor meget fløde der var, og det var 5%. Det var meget den gang, og det resulterede i, at jeg kom i kontrolforeningen. Det første år var jeg nr. 6, det andet år var jeg nr. 3 og det tredje år var jeg nr. 1, langt foran de andre.'

'Det skabte selvfølgelig lidt mistemning blandt naboerne, og dertil kom at jeg efterhånden høstede 3-400 td. Den gang blev kornet kørt hjem i en stor stak ved gården, og så gik der et tærskværk på omgang. Så fandt de 14 andre ud af, at jeg skulle vente, til de var færdige, og det varede en måneds tid. Det regnede og kornet blev vådt, men året efter købte jeg mit eget tærskværk. Jeg kørte hjem og havde en mand til at hjælpe, og min kone stak fra vognen over mod tærskværket. Min kone var kontordame inde i København i noget der hed Sygekassen Fremtiden, men så kom hun herud, og hun klarede sig meget godt. Da jeg kom her, måtte hele huset gøres i stand. Der var en stenbrønd ude i gården og det viste

¹⁷ Højager Nakke var en berømt avlstyr, der blev født i Ryslinge og som spillede en vigtig rolle i fremavlen af den velkendte røde danske malkeko.

sig, at både møddingen og ajlebeholderen havde afløb hen til brønden. Det vand drak jeg af, og i 1944 blev jeg syg af det og lå på Rigshospitalet i 3 måneder. Det var under krigen, og to af mine kollegaer var i fangelejr, og to andre var gået under jorden. Distriktets skovrider måtte selv klare det hele. Så det endte med, at min kone fungerede som skovfoged. Hun havde en assistent til at måle op, og hun klarede regnskaberne og solgte brænde. Vi havde i mellemtiden fået en pige og en dreng. Min kone klarede sig, og det fik hun et elektrisk komfur for.'

Krigen

'Jeg var ikke mere end lige kommet hjem, så pludselig en morgen halv 7 stod der 13 hipofolk rundt om huset med skarpladte geværer. Huset blev gennemført. De søgte efter en mand, der hed Drejer, som havde været med til at skyde nogle tyskere i København. Dagen før havde han skaffet mig nogle patroner, og han var lige ved at blive, men så fik vi ham af sted, ellers så havde jeg nok ikke levet i dag. Der blev jo smidt våben ned på Gyldenløveshøj. De gemte våbenene i Lille Bøgeskov. Men det var farligt, folk blev pågrebet af tyskerne. Min kones fætter blev henrettet i klitterne ved Oksbøl. Det opdagede jeg ved et tilfælde, da jeg kom på jagt derover.

Det var en dum tid med alle de tyskere her.'

Minder om jagt, hunde og krybskytter

'Da jeg kom her, var der én her i nærheden, som havde skudt så meget vildt, og det kunne jeg ikke finde mig i. Men jeg fik ham jo, og efter den dag så løb han, når han så mig. Han ville ikke snakke med mig mere. Det gjaldt om at være håndfast. Det var jeg, og så blev der ro. Den gang brugte de pandelys, så gik de rundt og lyste op i træerne og stak fasanerne ned. I dag kører de rundt i bil og skyder dem med en kugle og så væk. Det sker stadigvæk, men i dag kan jeg ikke gå efter dem mere.'

'Jeg var jo på jagt med kong Frederik den 9. på Sorø Akademi. Jeg havde ruhårede hunde, og jeg skulle være apporter med mine to hunde, Mona og Teld. Kongen skød på en grævling. Da den løb videre, skød han igen, men den løb videre og så slap jeg mine to hunde. De nåede den, ringede den og gav stand hals. Så løb jeg ned og skød den. Det må have været i tresserne.

Der blev taget et billede, hvor vi står på rad og geled, skovrideren og jeg står sidst og hilser på kongen. Det billede har jeg og så det af min far, der hilser på kongen ved Rebildfesten.'

'Når et træ skulle fældes, så havde

Skovarbejdere i Mølleskoven nogle år inden Hans Pedersen kom til. Datering: ca. 1915.

de sådan et jernstempel, der blev slået ned i stødet og kævlen på en stamme. Det var i Universitetets Fredskov, og det skulle skovfogden ordne. Det var for at holde kontrol med træerne. Det var ikke brugt, da jeg kom, men jeg fandt det i en hestebås, og lagde det i min skrivebordsskuffe. Da jeg havde afstået Universitetsskoven, kom der en mand der indefra. Han havde tilsyn med flueblomsten.¹⁸ Han spurgte efter skovstempet, og så tog jeg ned i skuffen. Det skulle vel ikke tilfældigvis være det? Det blev han

meget glad for, og så ville han vide, hvad der var skovet, og der havde jeg jo i min bog indført alt, hvad der var hugget også af forskellige træarter og solgt og gjort ved. Det var ført klart og tydeligt alt sammen og han blev meget imponeret.'

Hans Pedersen så med stolthed tilbage på sit virke. Da han kom, stod der ca. 200 nobilis - men nogle var grønne og andre blå. De grønne huggede han væk og solgte som pyntegrønt og juletræer. Fra fire særligt udvalgte blå eksemplarer samlede han kogler, og såede frø, og han fik fint blå nobilisgran frem, som han dyrkede i en planteskole.

Efterhånden havde han over-

¹⁸ Flueblomst = ophrys insectifera. En fredet lille orkide, som kun findes i Allinde-lille skoven.

taget tre skovdistrikter og otte skovparter,¹⁹ der kørte med under-skud, men han plantede så meget nobilis, at underskuddet langsomt blev vendt.

Da han fik Bonderup, var der under-skud, men efter 2 1/2 år kunne han skrive en check på 1 mio. og Den Suhrske Stiftelse kunne investere de penge i aktier. Der kom opkøbere fra hele verden. *'Mølleskovens nobilis har den rette stør-*

*relse og længde og grenafstand og den reneste blå farve. [...] Da Bo Jung overtog, solgte han nobiliskogler for en million!*²⁰

Eftermæle: Det er nu flere år siden, at Hans Pedersen fortalte om sit liv som skovfoged. Frem står en mand med stor interesse for naturen, som elskede sit arbejde i skoven, som satte en ære i sit arbejde og udførte det med stor omhu.

¹⁹ Mølleskoven, Den Suhrske Stiftelse, Universitetets Fredskov.

²⁰ Godsforvalter og skovrider for Den Suhrske Stiftelse.

Den tidligere skovfoged Hans Pedersen på sin 93-års fødselsdag d. 30.10.2000.

Centrum El-Center i Tølløse

I 1947 etablerede Aksel Jensen og en partner ved navn Holm en installationsforretning på Teglværksvej 2 i Tølløse.

Aksel Jensen var gift med Ida, stammede fra Høng og havde arbejdet såvel dér som i Sorø, inden han og hustruen kom til Tølløse. At det netop blev i den by, de slog sig ned, var ingen tilfældighed – de havde en tid kørt rundt på Midtsjælland for at finde den helt rigtige placering til virksomheden. Samarbejdet med Holm varede dog kun få år, hvorefter Aksel og Ida Jensen fortsatte alene.

*Aksel Jensen på vej ud til en kunde i Sorø.
Datering: 1933.*

I starten var der kun værksted og beboelse i ejendommen på Teglværksvej, men det varede ikke længe, førend man kunne finde fru Jensen bag disken i en nyetableret butik. Aksel Jensen kørte ud og lavede el-arbejde for kunderne, mens Ida passede forretning og telefon. Det var jo kort efter 2. verdenskrigs afslutning, de startede op, og det var lidt vanskeligt at komme i gang. Der var rift om arbejdet, og det kneb med at få leveret de materialer, der skulle bruges. Det var lige før, at kunderne selv måtte fremskaffe kobber for at få udført installationsarbejde i deres hus! Men i løbet af 50'erne begyndte man så småt at kunne mærke et opsving var på vej, og der kom bedre gang i virksomheden. Til at hjælpe sig fik Aksel Jensen ansat 2 svende og 1 lærling.

I juli 1962 døde Aksel Jensen efter kort tids sygdom, knap en måned inden han ville være fyldt 50. Sønnen Bruno Jensen var da kun 16 år gammel og skulle starte i realklassen på Sejergårdsskolen. Han havde altid interesseret sig for fysik og matematik – to fag som er gode at have styr på som elektriker - og i skoletiden havde han mere eller mindre besluttet sig for elektrikerfaget. Som barn havde han haft sin gang på værkste-

det og havde også undertiden fået lov til at være med ude hos kunderne, når faren var afsted. Så efter at have taget realeksamen var det et naturligt valg at følge i faderens fodspor, og Bruno Jensen begyndte at uddanne sig til elektriker. Mens det foregik, fortsatte moren med at passe butikken, hvorfra der blev solgt el-artikler og hvidevarer. Til installationsarbejdet fik hun hjælp af sin afdøde mands 2 brødre, der var elinstallatører i Kalundborg og Høng, ligesom der var ansat en overmontør. Imens afsluttede sønnen sin elektrikeruddannelse hos onklen i Kalundborg - det skete i 1967. Herefter hjalp han sin mor i det daglige arbejde, mens han videreuddannede sig til el-in-

stallatør på Maskinmesterskolen i København. I 1970 kunne Bruno Jensen kalde sig autoriseret el-installatør, og to år senere overtog han firmaet.

Flytning til Kvarmløsevej 2 – og Vestergade 27

Samme år som det skete, altså i 1972, købte Bruno Jensen og Bente Ovgaard ejendommen på Kvarmløsevej 2, hvor Tølløse Sygekasse hidtil havde haft til huse. De havde brug for mere plads, og placeringen på et af byens hovedstrøg var ideel. Bente Ovgaard, der var uddannet kontorassistent, var også med i firmaet – det var nu hende, der passede butikken og tog sig af udstilling og indkøb.

Centrum El-Center på Kvarmløsevej 2 lige efter indflytning. Datering: 1972.

Centrum El-Center på Vestergade 27. Udateret.

På Kvarmløsevej 2 var et butikslokale på 30 kvadratmeter – ikke meget, men mere end på Teglværksvej. Derfor havde man et udstillingslokale til hvidevarer i ejendommen lige over for på Kvarmløsevej 5, mens lager og værksted var placeret andetsteds i byen. Ret hurtigt måtte man dog indse, at der igen var brug for mere plads, og i 1978 købtes ejendommen på Vestergade 27. Herfra havde Tølløses Brugsforening tidligere solgt dagligvarer, og sidst havde der været tæppeforretning. Nu blev det i stedet lamper, hvidevarer og el-artikler, der blev langet over disken. Ved flytningen fra Kvarm-

løsevej til Vestergade kunne el-forretningen vel ikke længere betegnes som en strøg-forretning, men det opvejedes til fulde af flere kvadratmeter forretningslokale samt bedre tilkørsels- og parkeringsforhold. Også værkstedet fik mere plads, ligesom der blev indrettet en personalestue. Gennem årene var antallet af ansatte nemlig steget betragteligt. Ved 40-års jubilæet i 1987 var 14 beskæftiget i Centrum El-Center: 9 elektrikere, 3 i forretning / kontor samt Bente Ovgard og Bruno Jensen. Firmaet rådede da over 6 servicevogne og havde en omsætning på 6 mio. om året.

Inde fra forretningen på Vestergade 27 ved indvielsen i 1978.

Gennem årene skete en kæmpe udvikling inden for branchen. I 1960'erne og 1970'erne kom der flere og flere industrivirksomheder til Tølløse, og her fik Centrum El mange nye kundekontakter. Bruno Jensen havde sammen med sine gode medarbejdere opbygget en god og solid kundekreds indenfor håndværk – byggeri - private - det offentlige – industri – landbrug – skoler - institutioner.

I 1995 blev Centrum El udvidet ved overtagelse af Nordstrøm's el-forretning i Ugerløse.

I perioden 1972 til 2008 opnåe-

de Bruno Jensen at have to medarbejdere, som kunne fejre 25-års jubilæum i firmaet.

I 2008 valgte Bruno Jensen at afhænde firmaet. Den nye indehaver gik dog konkurs efter godt et års tid, og Bruno Jensen, der stadig ejede ejendommen på Vestergade 27, lejede efterfølgende lokalerne ud til et fitnesscenter, der havde til huse på adressen til ultimo 2014. Godt et par år senere blev ejendommen solgt, og der blev genbrugsbutik. Juli 2020 er den lokale slikbutik rykket ind i lokalerne.

Genforeningsstenen på Villavej

I Danmark er registreret ca. 600 eksisterende mindsten for Sønderjyllands genforening med Danmark i 1920. Af dem kan man finde 4 i Holbæk Kommune: i Gislinge, Jyderup, Ll. Grandløse – og i Tølløse.

Juridisk set var der ikke tale om en genforening, men om en tilslutning til Danmark, eftersom man for første gang anvendte princippet om en befolknings ret til selv at bestemme. På den tyske side talte

man om "en afståelse" (eine Abtretung), mens man på den danske side mere diplomatisk kaldte det "en grænsedragning". Det ændrer dog ikke ved, at der i forbindelse med mærkedagen eller umiddelbart efter blev rejst rigtig mange mindsten over det ganske land.

Stenen i Tølløse har vi i lokalsamfundet ikke kendt eksistensen af førend her i foråret. Den står nemlig i en privat have på Villavej 11 og har lige fra 1920 kun været kendt

Den ukendte genforeningssten i haven på Villavej 11. Datering: 2020.

af husets skiftende ejere. Den er ikke så stor – måler ca. 60 x 40 x 30 cm. Den har også en meget enkel inskription, idet kun datoen 9/7 1920 samt et flag er indgraveret.

Hvad er så årsagen til, at stenen står i en privat have i Tølløse, og hvem har sat den op?

Huset på Villavej 11 er bygget i 1913 af Niels Peter Jensen (kalde navn Peter og f. i 1873 på Tuse Næs) samt hans hustru Christine (f. Jørgensen i 1870 ved Hjørring). De havde i 1909 overtaget Karen Marie Mortensens børnehjem på Kvarmløsevej 20, da hun måtte afhænde det pga. sygdom. I 1914 flyttede børn, personale og de selv til den flotte nybyggede ejendom på Villavej, hvor de etablerede Børnehjemmet Solvang. Peter Jensen døde i 1923 efter flere års sygdom, kun 50 år gammel, men hans enke Christine fik af hjemmets bestyrelse lov til at drive børnehjemmet videre. Det gjorde hun til engang i 1930'erne, hvor hun i stedet etablerede vandrehjem / ungdomsherberg i ejendommen.

Det var altså Christine og Peter Jensen, der ejede og beboede villaen i 1920, hvor vi må antage, at stenen er sat op. Ingen af dem havde øjensynlig speciel tilknytning til Sønderjylland, men vi ved, at de begge var stærkt præget af

høj- og friskolebevægelsen samt tankerne bag. Det kan meget vel være herfra, at inspirationen til at opsætte stenen i børnehjemmets have er kommet.

I øvrigt er det meget forskelligt, hvilke inskriptioner der er på genforeningsstenene rundt omkring i landet. Nogle har et citat lavet til lejligheden af den lokale præst eller skolelærer, andre en linje fra sang i Højskolesangbogen. På stenen ved det tidligere børnehjem står kun 9/7 1920, der er datoen for underskrivelsen i Statsrådet af loven om de sønderjyske landsdeles indlemmelse i Danmark.

Ifølge Grænseforeningens hjemmeside er de omkring 600 genforeningssten nu ved at blive fredet af Slots- og Kulturstyrelsen – en fredning, der forventes at være gennemført ved udgangen af 2020. Det vil betyde, at stenen ikke må fjernes, flyttes eller ødelægges. Men inskriptionen må godt males op, uden at der skal indhentes særlig tilladelse. Stenen i Tølløse vil også blive omfattet af denne fredning.

I 100 år har stenen på Villavej 11 levet en relativ ubemærket tilværelse i husets have. De nuværende ejere, der har beboet ejendommen fra 1993, sætter flag ved stenen på relevante mærkedage.

Miniudflugt til Ledreborg Slot

Lørdag den 15. maj 2021 er der udflygt til Ledreborg Slot, hvor vi får en "guidet champagnerundvisning". Turen foregår i egne biler (evt. samkørsel), og rundvisningen starter kl. 10.00. Mødested: Ledreborg Slot, Lejre Allé 2D, 4320 Lejre, hvor der parkeres ved Slotsladan.

Ledreborg Slot blev bygget 1740-45 af Lensgreve Johan Ludvig Holstein-Ledreborg. Stedet har været

Gårdspladsen på Ledreborg Slot.

Holstein-Ledreborg familiens domicil i over 250 år.

Den unikke gårdsplads er indrettet med smedejernsrækværk, som adskiller "cour d'honneur" fra "cour de base", dekoreret med puttier, som repræsenterer dyderne og lasterne, samt lygtestelerne med deres inskriptioner over de nordiske guder. De er hugget i norsk marmor med messing figurer på glaskuplerne og findes ikke andre steder i Danmark.

Hovedbygningen indeholder en helt enestående samling af de oprindelige møbler og malerier. Ledreborg er derfor i dag en af Danmarks fineste eksempler på det 18. århundredes bygnings- og landskabsarkitektur.

Vi skal bl.a. se kirken og de smukke sale, samt det gamle køkken og fangehullet. Nogle af lokalerne er ganske små og intime.

Den 1½ times rundvisning afsluttes med et glas champagne i Familiesalen i østpavillionen. Denne sal vises ikke ved almindelige rundvisninger og er normalt kun åben i forbindelse med middagselskaber på Ledreborg.

Max. antal deltagere 50 pers. Pris pr./pers. 150 kr. – ikke medlemmer 200 kr./pers.

Tilmelding senest den 3. maj 2021 til Carsten Kristoffersen tlf. 31424884 eller en af de øvrige bestyrelsesmedlemmer.

Byvandring i Kirke Eskilstrup

Denne byvandring blev aflyst foråret 2020 pga. Coronaen. Nu sætter vi den på programmet torsdag den 10. juni 2021, hvor vi mødes kl. 18.00 hos KFUM-spejderne på Sønderstrupvej 169, og lokale guider tager os med byen rundt.

Middelalderens 'Esgesthorpe' var en udflyttergård eller -by, formentlig anlagt på en hovedgårds jorder. Den ældste bygning er kirken fra slutningen af 1100-tallet. Siden 1674 hørte den sammen med byens gårde under Aastrup som annekskirke til Soderup. Oprindeligt var den udstyret med et trætårn, som nedbrændte. Det nuværende tårn er fra 1819. Gårdene og nogle huse lå oprindeligt omkring kirken. Anneksgården vest for kirken har fra gammel tid huset hestebåse til præstens heste og omklædningsrum til præsten.

Byens jorder blev udskiftet i 1789. Ved første folketælling i 1787 boede der 11 familier. I alt var der 49 indbyggere. Udviklingen i landsbyen tog et kraftigt skridt fremad efter åbning af Høng – Tølløsebanen den 23. december 1901.

Samme år blev hotellet og købmandsgården samt de første huse bygget. I løbet af de næste 30 år kom i 1908: telefoncentralen, 1921: elektriciteten, 1926: sparekassen, 1929: gadebelysningen, og i 1934

Parti fra Kr. Eskilstrup med kirken og Anneksgården bagtil midt i billedet. Udateret postkort.

alderdomshjemmet. I 1939 var der 5 større eller mindre købmænd i byen og 21 andre erhvervsdrivende.

Cirkus Benneweis havde vinterkvarter i byen i 1923/24 og 1924/1925, hvor de lejede sig ind i hotellets hestestald med deres 25 cirkusheste. Den senere cirkuskonge, plejesønnen Eli Benneweis, var da 12/13 år. De 2 vintre gik han i Stestrup Skole, og det var den eneste skolegang, han fik.

Efter byvandringen serveres et traktement i spejdernes klubhus. Pris inkl. traktement 125 kr./pers. – ikke medlemmer 150 kr./pers. Max. 40 deltagere. Afslutning ca. kl. 21.00.

Selv om du havde tilmeldt dig til byvandringen i 2020, er det nødvendigt med en ny tilmelding senest den 2. juni 2021 til Carsten Kristoffersen tlf. 31 42 48 84 eller en af de øvrige bestyrelsesmedlemmer.

Udflugt til Garderhøjfortet og Vestre Kirkegård, Valby

Lørdag den 11. september 2021 er der busudflugt til Garderhøjfortet v/ Jægersborg/Lyngby og til Vestre Kirkegård, Valby.

Garderhøjfortet var en del af Københavns Landbefæstning "Vestvolden", et ca. 13 km langt befæstet voldanlæg vest for København, der strakte sig fra Køge Bugt i syd til Utterslev Mose i nord. Fortet blev anlagt 1886-92 som det største fort i forsvarskæden.

En privat forening "Den Frivillige Selvbeskatning til Forsvarets Fremme" købte Garderhøj i 1864, hvor foreningen for egne midler – men i samarbejde med forsvaret og regeringen – lod bygge Garderhøjfortet. Byggeriet omfattede også alle panserkonstruktioner og armering og blev betalt med indsamlede midler. Det færdige fort blev overdraget til Krigsministeriet med

den klausul, at når fortet gik ud af brug som befæstningsanlæg, skulle det gives tilbage til foreningen. Tilbageleveringen skete i 1921. Foreningen udlånte herefter fortet til Forsvarsministeriet som ammunitionsdepot. Efterfølgende blev det i en årrække benyttet som øvelsesplads for forsvaret og politiet.

I 1996 blev fortet overdraget til det danske folk, repræsenteret ved "Garderhøjfonden", som har stået for den senere restaurering og åbning for offentligheden.

Der vil være en guidet rundvisning af fortets sergenter.

Efter besøget spises frokost et sted i Storkøbenhavn, hvorefter vi kører til Vestre Kirkegård, Valby. Kirkegården blev indviet 2. november 1870, men fik først sin nuværende struktur og form i 1880'erne.

Formand Sv. Aage Jørgensen ved Jens Otto Krags gravsted på Vestre Kirkegård i 2018.

På Vestre Kirkegård ligger mange kultur-personligheder med tilknytning til kunst, musik, scenekunst, politik og industri. Et besøg på kirkegården er næsten som en tur gennem nyere dansk historie.

Vestre Kirkegård rummer også flere særlige afsnit, bl.a. en muslimsk, mosaisk og katolsk afdeling, samt en massegrav for 4.643 tyske soldater, der hårdt sårede / døende var kommet til Danmark fra Østfronten. Den store kirkegård, Skandinaviens største på 537.000 m², er næsten som en botanisk have med mange sjældne træer. Her er et rigt fugleliv, og egern har kronede dage.

En af Danmarks smukkeste gravpladser er "Det Røde Hav", hvor socialdemokratiske ministre og statsministre gennem de sidste 80 år ligger begravet. Søen har derfor fået tilnavnet "Det Røde Hav"

Traditionen begyndte da Stauning døde i 1942. Siden da har man begravet bl.a. Vilhelm Buhl, H. C. Hansen, Hans Hedtoft, Per Hækkerup, Jens Otto Krag, Ingrid og Anker Jørgensen m.fl. Stifteren af Socialdemokratiet, Louis Pio, der døde i USA, er også begravet her – hans jordiske rester blev i 1921 hentet til DK.

Der regnes med ca. 1 time på egen hånd før hjemkørsel. Hjemkomst Tølløse ca. kl. 18.00.

Afgang bus Ugerløse Kirke kl. 09.00, fra St. Merløse St. kl. 09.10 og fra Tølløse St. kl. 09.20.

Tilmelding kan først ske efter den 1. november 2020 til Erik Lausen (tlf. 61665922), til Carsten Kristoffersen (tlf. 31424884) eller en af de øvrige fra bestyrelsen.

Pris pr. pers. 500 kr. - ikke medlemmer 600 kr. - inkl. diverse traktementer.

Betaling for tilmeldte skal finde sted fra 1. januar til 1. juli 2021. Ved evt. afbud får man t/m 2. september det indbetalte beløb retur. Efter denne dato finder tilbagebetaling kun sted, hvis personer på venteliste kan overtage pladsen i bussen.

General- forsamlingen marts 2020

Den ordinære generalforsamling, der skulle have været afholdt den 12. marts, måtte desværre aflyses pga. Coronaen. I stedet bliver den afholdt torsdag den 22. oktober 2020 kl. 19.30 i Aktivitetshuset.
Se indlæg i bladet.

Arkivernes Dag

finder i år sted lørdag den 14. november og markeres med **Åbent Hus kl. 10.00-15.00 i Tølløse Lokalkarkiv / Tølløse Bibliotek, Hjortholmvej 9**

Årets tema er herregårdene i den gamle Tølløse Kommune med fokus på deres historie og det liv, der udfoldede sig dér, både hos herskabet og det arbejdende folk.

På dagen vil der være mulighed for at aflevere materiale til Arkivet og stille spørgsmål. Der vil også være tid til snak samt kaffe / kage, hvis man har lyst til det – alt sammen under hensyntagen til Corona-situationen på det tidspunkt.

VEL MØDT - sæt allerede nu kryds i kalenderen og følg med på Tølløse Lokalkarkivs Facebook-side for nærmere oplysninger.

Kontingent

Ægtepar: 250 kr. Enlige: 150 kr.

Kontingentet er for et helt år og kan betales ved mødeaftenerne i januar og februar. Ved kontantbetaling medbringes den tilsendte opkrævning. Der kan også indbetales på konto 4398 5397081 eller via MobilePay på 97998 inden 1. marts.

Er der medlemmer, der ønsker transport til møderne? Ring til et af bestyrelsesmedlemmerne, som vil hjælpe med samkørsel.

Medlemmer har gratis adgang til aftenarrangementerne. Kaffe med brød: 30 kr. Gæstebillet: 20 kr.

Ikke-medlemmer kan, hvis der er plads, deltage i udflugter m.v. mod forhøjet deltagerpris.

Løssalgspris på ekstra numre af medlemsbladet: 30 kr.

Arrangementer 2020/2021

Alle møderne afholdes i Aktivitetshuset, Nytorv 14, Tølløse. Der tages forbehold for evt. Corona-restriktioner, f.eks. i forbindelse med deltagerantallet. Følg med på Lokalhistorisk Forening for Tølløse Egnens hjemmeside - www.tølløse.dk

Torsdag den 8. oktober 2020 kl. 19.30: Bestyrelsesformand Henning Fougat: Foredrag om Åmosens historie / projekt Åmosen.

Torsdag den 22. oktober 2020 kl. 19.30: Afholdelse af den "udsatte ordinære generalforsamling" fra den 12. marts 2020. Corona restriktioner i Aktivitetshuset kan evt. begrænse deltagerantallet! Traktement: øl/vand. Ingen lokalhistorisk holdquiz.

Torsdag den 12. november 2020 kl. 19.30: Foredrag ved politikommissær Sten Larsen: Nyrupmænd – skyld i betlerkvindes død?

Torsdag den 10. december 2020 kl. 19.30: Sognepræst Lene Hjære Østergaard, Tølløse Kirke: Julemøde/hygge.

Torsdag den 14. januar 2021 kl. 19.30: Foredrag ved arkivle-

der Inge-Lis Madsen: Kaffe-Karen og alle de andre - Tølløse Stationsbys historie.

Torsdag den 11. februar 2021 kl. 19.30: Ole Schramm, Vipperød: Indvandring gennem tiderne til Danmark

Torsdag den 11. marts 2021 kl. 19.30: Ordinær generalforsamling efterfulgt af lokalhistorisk holdquiz ved arkivar Inge-Lis Madsen

Torsdag den 8. april 2021 kl. 19.30: Foredrag "under planlægning".

Lørdag den 15. maj 2021 kl. 10.00: Miniudflugt til Ledreborg Slot med "champagnerundvisning" af 1½ times varighed. Kørsel i egne biler (evt. samkørsel), parkering ved slotspladsen. Max. antal deltagere 50 pers. Pris pr. pers. 150 kr. – ikke medlemmer 200 kr./pers. Tilmelding senest den 3. maj 2021 til Car-

sten Kristoffersen tlf. 31424884 eller en af de øvrige bestyrelsesmedlemmer.

Nærmere omtale af arrangementet inde i bladet.

Torsdag den 10. juni 2021 kl. 18.00:

Byvandring i Kr. Eskilstrup med lokale guider, efterfulgt af lettere traktament. Mødested ved KFUM-spejderne på Sønderstrupvej 169, 4360 Kr. Eskilstrup.

Pris 125 kr./pers. – ikke medlemmer 150 kr. inkl. mad og drikke. Max. antal deltagere 40 pers.

Tilmelding senest den 2. juni 2021 til Carsten Kristoffersen tlf. 31424884 eller en af de øvrige bestyrelsesmedlemmer.

Nærmere omtale af arrangementet inde i bladet.

Lørdag den 11. september

2021: busudflugt til Garderhøjfortet / Jægersborg og besøg på Vestre Kirkegård, Valby.

Afgang Ugerløse Kirke kl. 09.00, St. Merløse St. kl. 09.10 og Tølløse St. kl. 09.20. Hjemkomst ca. kl. 18.00.

Guidet rundvisning på Garderhøjfortet, frokost et sted i Storkøbenhavn og afsluttende med besøg på Vestre Kirkegård.

Max. antal deltagere 53 pers. Tilmelding først efter den 1. november 2020 – og senest den 1. september 2021 til Erik Lausen, tlf. 61665922 eller Carsten Kristoffersen tlf. 31424884.

Pris pr./pers. 500 kr. – ikke medlemmer 600 kr. inkl. diverse traktamenter.

Betaling for tilmeldte skal finde sted fra 1. januar til 1. juli 2021.

Ved evt. afbud får man t/m 2. september 2021 det indbetalte beløb retur. Efter denne dato finder tilbagebetaling kun sted, hvis personer på venteliste kan overtage pladsen i bussen.

Nærmere omtale af arrangementet inde i bladet.

Lokalhistorisk Forening for Tølløse Egnen

Formand

Svend Aage K. Jørgensen
Svalevej 1
4340 Tølløse
E-mail: svaakj@tollose.dk
Tlf. 59 16 10 19

Næstformand

Marina Wijngaard
Østergade 20
4340 Tølløse
E-mail: eho@olsen.mail.dk
Tlf. 59 18 58 41

Kasserer

Erik Lausen
Lindestien 5
4340 Tølløse
E-mail: erik@tollose.dk
Tlf. 61 66 59 22

Bestyrelsesmedlemmer

Ejgil Piil Petersen
Fasanvej 7
4370 St. Merløse
E-mail: ejgil@tollose.dk
Tlf. 57 80 15 10

Grethe Preisler

Pilevej 90
4340 Tølløse
E-mail: grethe@tollose.dk
Tlf. 59 19 47 57

Kirsten Lousdal

Stærvej 14
4350 Ugerløse
E-mail: kirsten@tollose.dk
Tlf. 21 90 40 07

Carsten Kristoffersen

Bakkedraget 14
4340 Tølløse
E-mail: carsten@tollose.dk
Tlf. 31 42 48 84

Bestyrelsessuppleanter

Vivian Pihl

Pilevej 60
4340 Tølløse
E-mail: vivian@tollose.dk
Tlf. 60 62 71 74

Agnes Saaby

Kvarmløsevej 21
4340 Tølløse
E-mail: agnes.saaby@mail.dk
Tlf. 40 19 59 66

Foreningens hjemmeside

www.tølløse.dk
webmaster: Marina Wijngaard /
Carsten Kristoffersen

Holbæk Arkiverne / Tølløse Lokalkarkiv

Hjortholmvej 9
4340 Tølløse
Tlf. 72 36 70 83
E-mail: tollose-arkiv@holb.dk

Arkivets åbningstider

Tirsdag kl. 13.00-17.00

Arkivleder

Inge-Lis Madsen
Nybyvej 62
4340 Tølløse
Tlf. 20 44 62 55
E-mail: ilm@holb.dk